

Van Deventer markeren hoeveel bouwterrein nog braak lag, in het noordoosten, westen (Roodezand) en zuiden (Nieuwlanden). En toch was toen de bebouwingsintensivering al begonnen: werden er in 1553 nog maar 1200 huizen geteld (ca. 7000 inwoners), in 1562 waren het er al 1731 (ca. 10.000 inwoners)⁸⁶). Na een onderbreking tengevolge van de catastrofale stadsbrand van 1563, die 250 huizen in het zuidelijk en oostelijk stadsdeel in de as legde⁸⁷), en de daarop volgende oorlogsmalaise, zette de groei krachtig door na 1572, toen Rotterdam, in tegenstelling tot Antwerpen en Amsterdam geus geworden was en de handel daarvan profiteerde. De stadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt wist te bewerken dat Rotterdam in 1580 als zevende opgenomen werd onder de grote steden van Holland⁸⁸).

Ter versterking van de stad tegen de dreiging der Spanjaarden was inmiddels besloten de stad aan de rivierzijde te versterken met wallen en bolwerken. In 1575 werd bezuiden de Zuidoostvest (Nieuwehaven) als nieuwe vest de Zuidervaart⁸⁹) gegraven met bolwerken aan de uiteinden; ook bezuiden de Blaak werd een linie van moderne fortificaties aangelegd op de plaats van de latere Wijnhaven. De muren en torens langs het tracé Blaak-Nieuwehaven (met uitzondering van de Blauwe toren) werden geslecht⁹⁰), de St. Laurenspoort aan het zuideinde van de Hoofdsteege verdween. Zuidoostvest en Blaak konden na 1578 worden ingericht als handelshavens⁹¹). Het zelfde kon veertien jaar later, in 1592, gebeuren met de Zuidervaart (Zuid-Nieuwehaven of Haringvliet), omdat de noodzaak om te beschikken over een haven ten dienste van de haringvloot het gebod⁹²). In de buitengrond ten oosten daarvan werd in 1591 het Buizengat gegraven als winterberghaven voor de haringvloot⁹³). In het Oostnieuwland had de stad de rivier bereikt en in 1598 kwam ter afsluiting op het Oude Hoofd de monumentale oostelijke Oude Hoofdpoort tot stand; in het Westnieuwland lag tussen de wallen en de rivieroever nog een brede strook 'nieuw gewonnen' land, zoals te zien is op de plattegrond van Henrick Haestens (1599) en het panorama van Pieter Serwouters (1615)⁹⁴). Op Haestens' aan de stadsregering van Rotterdam opgedragen kaart zijn de toen bestaande plannen tot opname van dat nieuwe land binnen de vesting ingetekend, plannen die niet in die vorm verwezenlijkt zijn, omdat in de volgende jaren door het sluiten van het Twaalfjarig Bestand met het verdwijnen